

ALMAN ORYANTALİZMİNDE İSLAM TASAVVURLARI

Hüseyin KÖFTÜRCÜ*

ÖZ

İslam ve Hıristiyanlık arasındaki ilişkiler, çatışma ve mücadele süreci olarak ortaya çıkmıştır. Doğu'ya hâkim olmak, yeniden dizayn ve kontrol merkezinde yönetmek amacını içinde barındıran oryantalist imajı, İslam dünyasında olumsuzdur. Bu yönleriyle geleneksel oryantalist ve Alman oryantalist uyum içerisindedir. "Oryantalist" kavramı, olumsuz imaj sebebiyle 1973 yılında Paris şehrinde düzenlenen kongrede "beşeri bilimler" olarak değiştirilmesi uygun görülmüştür. Fakat yeni oryantalist anlayış faaliyetlerine "neo-oryantalizm" ismiyle devam etmiştir. Günümüzde neo-oryantalizm kavramı, İslam korkusunu önceleyerek ironik hale getirilmekte; "medeniyet, insan hakları ve demokrasi" kavramlarıyla öngörülmektedir. Müslümanlar, geleneksel Alman oryantalist anlayışını yansıtan konferanslardan (İslam Konferansları) net bir sonuç alamamıştır. Günümüzde Almanya'da yirminin üzerinde İslam Bilimleri Enstitüsü ve altı tane İslam İlahiyat Fakültesi mevcuttur. Almanya'da İslam'ın temsili ve ülkede yaşayan Müslümanların uyumu açısından bu eğitim merkezlerinin fonksiyonu hayati öneme sahiptir. Bu eğitim kurumları, ihtiyaç odaklı dini gereksinim taleplerine bir çözüm olarak görülme neticesinde faaliyetlerine başlasa da klasik oryantalist bakış açısından uzaklaşamadıkları için görevlerini sağlıklı bir şekilde yerine getirememektedir.

Anahtar Kelimeler: Alman Oryantalizmi, İslam, Hıristiyanlık, Avrupamerkezcilik, İlahiyat Fakülteleri.

ISLAMIC ENVISAGEMENT IN GERMAN ORIENTALISM

ABSTRACT

Relations between Islam and Christianity emerged as a process of conflict and struggle. The image of orientalism aimed at dominating the East and managing via redesigning and controlling has negative consequences for the Islam religion. On that sense, traditional orientalism, and German orientalism act in harmony. The concept of "Orientalism" was changed to "human sciences" at the congress held in Paris in 1973 due to the initial negative image. The new orientalist understanding continued its works under the name of "neo-orientalism" albeit. At the present time, the concept of neo-orientalism has an ironic context, prioritizing the Islamophobia, and is predicted with the concepts of "civilization, human rights and democracy". Muslims have not been able to receive a solid result from the conferences (Islamic Conferences) reflecting the traditional German orientalist understanding. Today, there are more than twenty Islamic Sciences Institute and six Islamic Theology Faculty in Germany. The function of these education centers is of vital importance in terms of the representation of Islam in Germany and the harmony of the Muslims living in the country. Regardless, these educational institutions cannot fully fulfill their duties since they cannot alienate themselves from the classical orientalist point of view.

Keywords: German Orientalism, Islam, Christianity, Eurocentrism, Divinity Schools.

Atıf: KÖFTÜRCÜ, H. (2021). "Alman Oryantalizminde İslam Tasavvurları", İMGELEM, 5 (8): 35-58

Citation: KÖFTÜRCÜ, H. (2021). "Islamic Envisagement in German Orientalism", İMGELEM, 5 (8): 35-58.

Başvuru / Received: 11 Mayıs / May 2021.

Kabul / Accepted: 24 Haziran / June 2021.

Derleme Makale/ Review Article.

EXTENDED SUMMARY

In this study, German Orientalism was discussed within the scope of the relations between Islam and Christianity, considering the traditional orientalist activities carried out in the West. Having a wide range of meanings, orientalism was restricted to academic studies, especially in parallel with interfaith relations, and the relevant subject was evaluated in general context.

* Dr. Diyanet İşleri Başkanlığı, E-mail: drhuseyinkofturcu@gmail.com, ORCID Number: Yazar bildirmemiştir.

Alman Oryantalizminde İslam Tasavvurları

Orientalism in the academic field is a sophisticated subject. Orientalism, meaning east ("orient"), geographically refers to the countries of Central Asia and Asia Minor or as the place where the sun rises, and it is also used culturally for Muslim countries other than European culture. Orientalism is the branch of science that is about the language, culture, history, and literature of the East, while the Orientalist is the scientist who is into orientalism. The aim of orientalism is to dominate the East by means of academic studies, to realign its structure for the relevant interest, and to monopolize the control mechanism. Orientalism has a pragmatic spirit that includes economic and political inducements shaped by positivism in West-East relations. East is the source of raw materials and market for the West. Orientalism is also an ideological approach shaping the view of Westerners towards the Muslim East. East has been completely marginalized for the imperialist policies of the West. For this reason, orientalism has been regarded as a malignant approach serving for the continuity of crusade mentality and for the benefits of the West. The perception of Islam, which has been known since the Middle Ages, and which is a threat risk for the West, has been brought back to the agenda, and the new era maintaining this approach was named as neo-orientalism. A tribal, violence prone and confrontational perception was created against Islam, and the western media was used by constantly emphasizing Islamophobic approaches. Orientalism has been criticized heavily especially after 1945's and has been regarded as biased and distorted studies conducted against Islam.

German orientalism, which does not deviate from the traditional understanding of orientalism, the negative Turkish image, which is considered as synonymous with Islam, considered the depicted subject, and did not mentioned the purpose of the qualifiers. The German culture was acknowledged as the quintessence one. This situation was applied exactly to other cultures deemed foreigner. As a result, European culture was regarded as the noble culture and other cultures were deemed as barbarian, and the understanding of "Eurocentrism" consolidated thuswise. There has been a serious rivalry between orientalists and Islamic experts in Germany in recent years. While Islam experts in Germany directly express the opposition to Islam, orientalists do the exact thing under the name of understanding Islam in the academic community. Discourse of Islamophobia also serves different purposes in Germany. Islamophobia acts as a shield, especially for those who want to conceal their racism and xenophobia.

The most important figure who started the orientalism with his studies conducted upon Quran is Marthin Luther, the founder of Protestantism. Martin Luther and other reformers

claimed the polemics of the Middle Ages and amalgamed Islam with the Turkish threat, regarded Islam and Catholicism as two arch nemesis of Protestantism and paved the way for this extant negative perception. The most comprehensive studies in the field of Orientalism in Germany were carried out in the 18th century, and in 1850, the work of Şehristani (d. 1153) named "al-Milel and 'n-Nihal" was translated into German by Dr Theodor Haarbrücker.

Orientalism was institutionalized in the 19th century. Representing German orientalism, "Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft" has continued its publishing business uninterruptedly until today. German orientalism has become distanced from religious issues and concentrated on Arab culture in the 19th century, and then focused on institutes established at universities. Establishment of more than forty orientalist institutions that conduct research on Islam and the Turkish world within the scope of the orientalist studies in Germany can also be deemed as another epitome. Establishment of different research institutes on Islam in Germany, the proliferation of Oriental departments in German universities over time, the decision to establish German Islamic Divinity schools with exclusive education system for the first time in Europe and rising to prominence for political reasons besides academic reasons are considered as the relevant extensions of German orientalism. Another relevant criticism is that the Divinity schools in Germany changed their intensions to design Islam in Europe by means of westernization and in line with their own understanding. German Islam conferences (2006-2018) were regarded as political projects such as "German Islam" aimed at controlling and transforming Muslims and the Islamic faith. Today, Islam is perceived as a danger and a source of threat among the German public. The media present Islam as a violent and irrational religion, portray Muslims as intolerant, barbarian, brutal, even terrorist, and Islam is viewed as a political, cultural, and religious threat in this regard.

GİRİŞ

İslam, Arabistan coğrafyasında ortaya çıkmış, Doğu'da ve Batı'da yayılarak büyük değişimler meydana getirmiş bir dindir. Gerçekleştirdiği fetihler sayesinde Roma ve Bizans İmparatorluklarıyla mücadele ederek Avrupa'da hızla ilerlemiştir. Bu fetihlerin ortak özelliği katletme politikasının ötesinde, ekonomik ve kültürel bir düzen kurarak ilerlemesidir. Antik Yunan mirası, Roma İmparatorluk geleneği, Hıristiyanlık ve köken olarak eklenen Yahudi geleneğiyle şekillenen Avrupa, İslam'ın etkin bir şekilde güçlenmesine şahit olmuştur. Müslümanların başarılarına karşın Batılılar için Orta Çağ, her alanda kilisenin otoritesinin

Alman Oryantalizminde İslam Tasavvurları

hâkim olduğu, karanlık bir zamandır. Orta Çağ'da İslam ve Hıristiyanlık ilişkileri, çatışmalar biçiminde ortaya çıkmıştır (Bulut 2017: 27-29).

İlk dönemlerde Hıristiyanların İslam hakkında ürettikleri tasavvurlar, rekabete dayalı düşmanca ilişkileri yansıtmaktadır. İslam'la ilgili ilk değerlendirmeler, VII. yüzyılda Nesturi, Melkit ve Monofizit gibi Doğulu Hıristiyanların ürettiği imajlardır. Müslümanlarla ilk karşılaşan Doğulu Hıristiyanların başlattığı olumsuz süreç, XII. ve XIII. yüzyıllarda Latin Batı dünyasında tamamlanmıştır. Sonraki yüzyıllarda Batı Hıristiyan dünyası İslam'la ilgili genel olarak bu tasavvurları kullanmıştır. Hatta yoğun oryantalist çalışmaların yapıldığı ve İslam hakkında yeterli bilgiye sahip olduğu zamanlarda bile bu olumsuz imaj ve tasavvurlar devam ettirilmiştir (Aydın 2011: 12-13).

Dinler tarihi bakış açısıyla İslam ve Hıristiyanlık arasındaki ilişkileri doğru anlayabilmek için Batı kültüründe ve Alman oryantlizminde önemli bir yere sahip olan oryantalist yaklaşımın iyi tahlil edilmesi gerekir. Oryantalizm, kapsamı çok geniş bir kavramdır. Fakat oryantalist çalışmaların her zaman özünü akademik alan teşkil etmektedir. Latince "orient" yani doğu, şark anlamına gelen oryantlizm; güneşin doğduğu yer veya coğrafi olarak Orta Asya ve Ön Asya ülkeleri anlamında kullanılmaktadır. Kültürel anlamda oryantlizm, Avrupa kültürü dışındaki Müslüman ülkeler anlamında kullanılmıştır. Kısaca Oryantalizm, Doğunun dil, kültür, tarih ve edebiyatını konu alan bilim dalıdır. Oryantalist ise bunlarla uğraşan bilim insanıdır. Genelde oryantlizm kelimesinin Doğu kültürlerindeki imajı olumsuzdur. Bu durum bazen Batılılar tarafından Hıristiyan Avrupa'nın Doğu ülkelerindeki korkutucu yönü olarak dile getirilmektedir. Doğululara göre Batılıların olumsuz imaj taşıyan üç özelliği; haclı seferleri, misyonerlikle bağlantılı sömürgecilik ve oryantlizmdir. Doğulu insanın kanaatinde bunlar birbiriyle yakından alakalı ve yine birbirlerinin meşruiyet araçlarıdır (Yaşar 2010: 15-17). Diğer yandan oryantlizmin görünen en makul ve masum anlamı akademik olandır. Oryantalizmin hedefi akademik çalışmalar vasıtasıyla Doğuya hâkim olmak, onu kendi menfaatlerine göre tekrar tasarımılamak ve nihayetinde onu her yönden kontrol ederek yönetmektir (Said 1998: 16).

Oryantalizm perspektifinden, Batı-Doğu ilişkilerinde pozitivizm ile şekillenen ekonomik ve siyasal nedenleri de içeren pragmatik ruh öne geçmektedir. Batı için Doğu, ham madde kaynağı ve pazardır. Diğer yandan devamlı sömürülen Doğu her zaman gizemini korumuş ve Batı tarafından geliştirilen keşif çabalarına, bilimsel bir çağrışımla oryantlizm denilmiştir. Genel anlamda Doğu'ya özgü şeylerin bilimi olarak ifade edilen oryantlizm

kelimesine ilk defa 1826 yılında “Robert Tarih Sözlüğü”nde rastlanmıştır. Oryantalizm Batılılar ve Doğulular şeklinde ele alındığında, ideolojik bir kategoriye ifade etmektedir. Özellikle XIX. yüzyılda Avrupa’da ortaya çıkan kapitalist sermaye, ihtiyaç duyduğu yeni pazarlar için seferler ve fetihler düzenlemiştir. Daha sonra bu seferlerle elde edilen bilgiler sistemleştirilmiş ve gerçekleştirilen sömürgecilik hareketinin meşrulaştırıcı gücü olmuştur. Oryantalizm aynı zamanda Batılıların Müslüman Doğu’ya bakışlarını belirleyen ideolojik bir yaklaşım olmuştur. Oryantalizmin gelişmesi Batı’nın emperyalizm politikalarına hizmet etme yönünde olmuş ve Doğu tamamen ötekileştirilmiştir. Bu yönüyle oryantalizm Haçlı zihniyetin devamı ve Batı menfaatlerine hizmet eden iyi niyetten uzak bir yaklaşım olarak değerlendirilmiştir (Yağbasan 2016: 118-121).

Oryantalizm Avrupa merkezci, ideolojik yaklaşımı ve kullandığı yöntemler sebebiyle özellikle 1945’li yıllardan sonra yoğun bir şekilde eleştirilmiştir. Bu eleştirilerin belki de en önde geleni, oryantalizmin İslam hakkında yaptığı taraflı ve saptırılmış çalışmalarıdır. Bu gelişmeler neticesinde 1973 yılında Paris’te düzenlenen “XXIX. Uluslararası Oryantalistler Kongresi”nde, oryantalist kavramı değiştirilmiş ve kongrenin adı “Kuzey Afrika ve Asya Konulu Uluslararası Beşeri Bilimler Kongresi” olmuştur. Bu şekilde yıpranan oryantalist imajı yenilenerek oryantalizmin Batı dışı toplumlarda kabulü amaçlanmıştır (Bulut 1998: 435).

Günümüzde eleştirilen ve tartışmalı bir disiplin haline gelen oryantalizmin sona erdiğini düşünmek doğru değildir. Batı, 1973 yılından bu yana oryantalist terimini kullanmasa da geleneksel oryantalizm etkinliğini devam ettirmektedir. Oryantalizm, sadece yöntem ve araçlarını değiştirmiş çalışmalarına tüm hızıyla devam etmiştir. Oryantalist kuruluşlar çağın şartlarına uygun bir şekilde isimlerini değiştirmişler ve varlıklarını korumuşlardır. Orta Çağ’dan bu yana Hıristiyan toplumlarında İslam’ın temel kaynağı Kur’an ve Hz. Peygamber hakkındaki “klasik oryantalistik” bakış açısı, özellikle 11 Eylül sonrası “neo oryantalistik” bir anlayışla mevcudiyetini devam ettirmiştir. Böylelikle Batı, İslam konusundaki tekdüze ve olumsuz tavrının ana çizgilerini korumuştur (Hıdır 2019: 24).

Batı’da oryantalizmin yeniden yorumlanması XX. yüzyılın ikinci yarısından sonra olmuştur. II. Dünya Savaşından sonra dünya, değişen güç dengelerinin oluşturduğu politikalarla Doğu’da Sovyet Bloku ve Batı’da Amerika’nın öncülük ettiği blok olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Batı bu mücadelede galibiyeti elde etmiş ve Soğuk savaşın neticesinde düşman konseptine, Yahudi-Hıristiyan arka planına dayanarak İslam dünyasını yerleştirmiştir. Böylece teorik planda Samuel Huntington ve Bernard Lewis gibi sosyal bilimcilerin öncülüğünde, Orta

Alman Oryantalizminde İslam Tasavvurları

Çağ'dan bu yana bilinen Batı'yı tehdit eden İslam algısı, tekrar gündeme getirilmiştir. Bu anlayışı devam ettiren yeni dönem, neo-oryantalizm olarak isimlendirilmiştir. Bu dönemde İslam hakkında vahşi, şiddet yanlısı ve çatışmacı bir din algısı oluşturulmuş ve devamlı İslamofobik bir yaklaşım öne çıkarılmıştır (Gündüz 2019: 15-17). Avrupa'da medyanın İslam'ı gündeme getirmesi ve takdimi geleneksel oryantalizm perspektifine uygundur. Medya olayları sadece belli bir bakış açısıyla ele almış ve kamuoyunda terörizm, barbarlık, şiddet düşkünlüğü ve eğitimsizlik gibi olumsuz nitelikleri Müslümanlarla ilişkilendirmiştir. Ayrıca geleneğin mirası olan İslam korkusu, imaj ve efsaneler tekrarlanmıştır (Gökçe ve Gökçe 2011: 20-21).

Geleneksel oryantalizm anlayışından ayrılmayan Alman oryantalizminde, Müslümanlıkla eş değerlendirilen olumsuz Türk imajı, sadece betimlenen özneyi göz önüne almış nitelermeyi yapanların amacından söz etmemiştir. Böylece Alman kültürü öz olarak kabul edilmiş diğerleri ona göre farklı değerlendirilmiştir. Bu sınıflandırmaya göre diğer kültürler yabancı olarak kabul edilmiş ve aşağılanmıştır. Almanya'nın kendi ölçütlerini uygulayarak ortaya çıkardığı bu durum, Avrupa'da oryantalizm bakış açısıyla öteki olarak kabul edilen diğer kültürlerle de aynen uygulanmıştır. Bunun neticesinde Avrupa kültürü yüksek, diğerleri barbar şeklinde nitelendirilmiş ve "Avrupamerkezcilik" anlayışı güçlenmiştir (Öztürk 2015: 13-16).

Almanya'da son yıllarda oryantalistler ve İslam uzmanları arasında ciddi bir rekabet vardır. Oryantalistler genelde gazeteci kökenli İslam uzmanlarını, kendi alanlarına tecavüz ve İslam hakkındaki önyargıları gündeme taşıyıp düşmanlık yapmakla suçlamaktadır. Aslında her iki grubunda İslam anlayışında büyük bir fark yoktur. Almanya'da İslam uzmanları doğrudan İslam karşıtlığını dile getirirken, oryantalistler akademik camiada İslam'ı anlama adı altında bunu yapmaktadır. Almanya'da İslam düşmanlığı söylemi farklı amaçlara da hizmet etmektedir. Özellikle ırkçı ve yabancı düşmanlığını gizlemek isteyenler için İslam düşmanlığı bir siper işlevi görmektedir. Liberal ve sol görüşlü bazı yazarlar; "İslam düşmanlığıyla mücadele" zırhına bürünerek ırkçı değerlendirmelerde bulunmaktadır (Bacinoğlu ve Bacinoğlu 2002: 12-13).

Genel anlamda oryantalist anlayış, kimlik oluşumunda yabancı imajı, esas imajın oluşturulmasının bir parçası olarak kabul etmektedir. Yabancı, karşılaştırma biçiminde algılanmakta ve olumsuz özellikler ona yüklenmektedir. Böylece yabancıyla özdeşleşen olumsuzluklara alışan insanlar, kendi benliklerini yüceltebilmektedirler. Alman oryantalizminde Müslüman ve Türk motifi kötü örnek işleviyle özdeşleştirilmiş, şarkı sözleri, hikâyeler, resimler ve benzeri malzemelerle bu düşünce desteklenmektedir. Almanca 'da

kullanılan “einen Türken bauen” deyimini başlangıçta, bir Türk marşı uydurmak anlamında kullanılırken zamanla, uydurmak veya sahtesini yapmak anlamında kullanılmıştır. “Kümmeltürke” nitelemesi ise Doğu-Batı karşıtlığına uygun olarak; anlayışı kıt, zekâsı sınırlı ve sadece bilek gücüyle geçimini sağlayan insan tipi anlamında kullanılmıştır (Öztürk 2015: 133-139).

Günümüzde oryantalizm; küreselcilik, İslam korkusu, medeniyet, demokrasi ve insan hakları getirme kavramlarıyla birlikte anılmaktadır. Bu sebeplerden dolayı oryantalizm, Batının Doğu’yu bilimsel ölçülerle ve değerler bağlamında analiz etme anlamından uzaklaşmıştır. Alman oryantalizmi çerçevesinden bakıldığında, Almanya’da çok sayıda yabancıya yaşamayı ve yerli halk ile yabancıların ilişkilerindeki yaşanan olumsuzluklar, oryantalizmin anlam değişiminin somut gerçeğidir (Yağbasan 2016: 122-123).

Bu çalışmada Alman Oryantalizmi; İslam ve Hıristiyanlık arasındaki ilişkiler çerçevesinde, Batı’da yürütülen geleneksel oryantalist faaliyetler göz önünde bulundurularak ele alınmıştır. Anlam çerçevesi çok geniş olan oryantalizm özellikle dinler arası ilişkiler çerçevesinde, akademik alanda yapılan çalışmalarla sınırlandırılmıştır.

Alman Tarihinde Hıristiyan-Müslüman Münasebetleri

Almanların İslam’la tanışmaları ve ilk münasebetler Abbasi halifesi Harun Reşit (ö. 809) ile Alman İmparatoru Şarلمان (Charlemagne) (ö. 814) arasında yapılan görüşmelerle başlamıştır (Abdullah 1981: 13). Daha sonra bu görüşmeler eğitim, diplomasi ve zamanın teknolojileri hakkında bilgi alışverişi ve karşılıklı elçi göndermelerle devam etmiştir (Yürük 1999: 32).

Alman İmparatoru Büyük Otto (ö. 973) Endülüs Emevi Halifesi III. Abdurrahman’a bir papaz, halife de bir İslam âlimini elçi göndermiştir. Bu dönemde Hıristiyanlar, Arapça eserleri tercümeyle başlamış ve böylece ilk ilmi ilişkiler filizlenmiştir. Almanların İslam’la daha yakın temasları II. Haçlı seferleri esnasında meydana gelmiş, Kudüs’ten dönen haçlılar İslam medeniyeti hakkında öğrendiklerini Alman toplumuna taşımışlardır. Bu durum Almanların İslam’a karşı ilgi ve alakalarını arttırmıştır. Fakat bu ilgi, kilisenin etkisiyle daima olumsuz yönde olmuştur. İstisna olarak Protestan görüşü paylaşan bazı Alman İmparatorları Müslümanlara karşı yumuşak tutumlar geliştirmişlerdir. Bunlardan I. Friedrich Wilhelm (ö. 1740) zamanında yirmi kişilik Müslüman Türk askerinden oluşan bir birlik onun hizmetine girmiş ve bir yıl sonra İmparator Potsdam Garnizonunda askerler için bir mescit düzenlemiştir (Lemmen 2017: 309). Daha sonra 1763 yılında Osmanlı elçisi Ahmet Resmi Efendinin Berlin

Alman Oryantalizminde İslam Tasavvurları

büyükelçisi olarak atanmasıyla Osmanlı-Alman diplomatik ilişkileri resmen başlamıştır. Bu olumlu gelişmeler neticesinde Alman İmparatoru II. Friedrich (ö. 1786) papaya karşı Müslümanları desteklemiştir. 1798 yılında Osmanlı büyükelçisi Aziz Efendi vefat etmiş ve İmparator III. Friedrich Wilhelm (ö. 1840) Berlin Tempelhofer Feldmark'ta bir Müslüman mezarlığının kurulmasını sağlamıştır. Bu mezarlık 1866 yılında yeniden düzenlenmiş ve ortasına bir dergâh yapılmıştır. Almanlar ve Osmanlı Devleti arasındaki, ilişkiler I. Dünya savaşında daha da yoğunlaşmış ve resmi savaş ittifakına dönüşmüştür (Baliç, 1989: 520). Almanların Müslümanlarla münasebetleri, eğitim, kültür, bilim, sanat ve gündelik hayatta bazı izler bırakmıştır. Almancada kullanılan kahve, fincan, şeker, kanepeler, şilte gibi eşya isimleri, rakamlar ve okunuş tarzları Arapçadan alınmıştır (Aslan 2019: 2). Almanların Müslümanlarla olan münasebetleri zaman zaman karşı karşıya gelmek tarzında gerçekleşse de genel anlamda dostluk tarihidir. Almanya'da bulunan Osmanlı Devleti'ne ait izler ve önce savaşla başlayan sonra da iş birliğiyle devam eden ilişkiler bu dostluğu gösteren kanıtlardır (Çelik 2009: 13).

Almanya'ya toplu olarak yerleşen ilk Müslüman grup, I. Dünya Savaşı sonrasında Sovyet ordusundan kaçan askerlerdir. II. Dünya Savaşında Almanya ve Rusya arasındaki çatışmalar sırasında Müslüman Türklere oluşan bazı gruplar Almanya'ya yerleşmiştir. 1960 yılından sonra Almanya'ya yoğun iş gücü göçü başlamıştır. Yaşanan süreç neticesinde Müslümanlar Almanya'ya yerleşmişler ve İslam'ın Avrupa'da temsilini sağlamışlardır. Almanya'da 2019 yılı itibariyle toplam nüfus; 83.200.000'dir. Toplam Müslümanların nüfusu % 5,2'lik oranla; 4.325.000'dir. Almanya'da hiçbir dine inanmayanların nüfusu %38,8'lik oranla; 32.271.500, Katoliklerin nüfusu %27,1'lik oranla 22.600.300, Protestanların nüfusu ise %24,9'lük oranla; 20.713.200'dür (CF, MSS, WK 2020). Günümüzde Müslümanlar Almanya'da Katolik ve Protestanlardan sonra en kalabalık dini cemaattir. Fakat İslam Almanya'da resmen dini cemaat olarak tanınmamıştır (Baliç 1989: 521-522).

Geleneksel Alman oryantalizm anlayışını yansıtan Almanya, İslam Konferansı ülkede yaşayan Müslümanları yakından ilgilendirmektedir. I. Almanya İslam Konferansı "Deutsche Islam Konferenz DIK", 2006 yılında dönemin İçişleri Bakanı Wolfgang Schäuble tarafından hayata geçirilmiştir (DIK 2020). Konferans, kendisini Alman devleti ve Almanya'da yaşayan Müslümanlar arasında kurumsal bir iletişim platformu olarak tarif etmiştir. Ayrıca Müslümanların dini ve toplumsal siyasi bütünleşmenin sağlanması ve Almanya'da yaşayan Müslümanların daha iyi bir şekilde bir arada yaşaması amaçlanmıştır. İlk konferansa İslam karşıtı bireysel katılımcıların yanı sıra, Diyanet İşleri Türk İslam Birliği (DİTİB), İslam Konseyi (Islamrat) ve Müslümanlar Merkez Konseyi (ZMD) gibi Müslümanları temsil eden

köklü kuruluşlar da davet edilmiştir. İlk konferansın temel konuları, ortak değerler, güvenlik meselesi ve din derslerinin organizasyonu olmuştur. Tartışmalı bir süreçte gerçekleştirilen II. Alman İslam Konferansı, Thomas de Maizière ve Hans-Peter Friedrich döneminde yapılmıştır. Konferansta radikalleşmeyle mücadele ve güvenlik konuları gündeme alınmış, Müslüman derneklerin talebi olan İslam düşmanlığıyla mücadele gündeme alınmamıştır. III. İslam Konferansında Müslümanların manevi rehberliği ve sosyal refahı gibi konular ele alınmıştır. IV. Alman Konferansı 2018 yılında “İslam Almanya’ya ait değildir.” ifadesiyle tanınan İçişleri Bakanı Horst Seehofer başkanlığında toplanmıştır. Konferansta Almanya’da bulunan camilerin finansmanı ve kilise vergisi gibi Müslümanlardan da cami vergisi alınması gündeme getirilmiştir. Ayrıca yurtdışından din görevlisi getirilmesinin önüne geçmek için Almanya’da imamların eğitilmesi konusu da ele alınmıştır. Davet edilenlerin Müslümanlar tarafından şüpheyle karşılanması ve yemek faslında açık büfede domuz servisi yapılması Almanya’nın konferanslar konusundaki ciddiyetini göstermiştir. Ayrıca İslam konferansını uzmanlar Hıristiyan teolojisinin devlet eliyle şekillendirildiği Roma konsillerine benzetmiştir. Esasen Alman İslam konferansları, “Alman İslam’ı” gibi Müslümanları ve İslam inancını kontrol etmeyi ve dönüştürmeyi hedefleyen siyasi projeler olarak algılanmıştır (Eliçak 2018)

Alman Devleti tarafından Müslümanlarla ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla oluşturulan I. Alman İslam Konferansında; İslam’ın Almanya’nın bir parçası olduğu ve Müslümanların Almanya’da kendilerini evinde hissedebilecekleri ifade edilmiştir. Oluşturulan platformla ilk defa Almanya’da Müslümanlarla ilişkiler konusunda kurumsal bir temel atılmış ve dini çeşitlilik resmen tanınmıştır (Fülling 2019: 76). Fakat Müslümanlar açısından başlangıçtaki pozitif beklentiler amacına ulaşmamış, konferans kilitlenme noktasına gelmiştir (Yeneroğlu 2014: 232). İşgücü göçünün 45. yılında düzenlenen konferans, varlığıyla kabul edilmeyen İslam ve Müslümanların Almanya’nın bir parçası olduğunun kabulü ve bir devlet kurumunun aynı masaya oturup müzakereler yapması anlamına gelmektedir. Hatta konferansın isminden yola çıkarak İslam’ın Alman devlet sistemine bütünleşmesi beklentisi bile oluşmuştur. Katılımcılardan bir kısmı, Alman İslam Konferansının din-devlet ilişkileri bağlamında İslam’ın Alman devlet sisteminde yerini alması için tertiplenen bir çalışma olması gerektiğini ifade etmiştir. Almanya’da Hıristiyan ve Yahudiler, Alman devlet sisteminde kurumsal olarak yerlerini almıştır. Fakat Almanya’nın ikinci büyük dini cemaati olan İslam, devlet kurumları arasında resmen tanınmamıştır. Bu konuda öne sürülen gerekçe, İslami kurumların dini cemaat olarak kıstasları yerine getiremediği iddiasıdır. Hâlbuki İslam Alman devletinin muhatap kabul ettiği birçok dini cemaatten daha büyüktür. Ayrıca kanun bir dine mensup kişilerin tümünün

temsilini şart koşmamaktadır. İslam'ı dini cemaat olarak resmen tanımayan siyasi irade, Alman İslam Konferansında da ortaya çıkmış ve Müslümanları tatmin etmemiştir (Pürlü 2014: 257-259).

Günümüzde İslam, Avrupa ve Almanya kamuoyunda bir tehlike ve tehdit kaynağı olarak algılanmaktadır. Medya, İslam'ı şiddet yanlısı ve rasyonel olmayan bir din olarak sunmakta, Müslümanlar ise hoş görüden yoksun, barbar, vahşi hatta terörist olarak lanse edilmektedir. Müslümanlar Avrupa'yı istila etmeye çalışan ve Batı uygarlığını tehdit eden bir güç olarak sunulmaktadır. Batı'da oluşan İslam görüntüsü, gerçeklerden ziyade olumsuz imaj ve tasavvurların öne geçtiği bir görünüm arz etmektedir (Gökçe ve Gökçe 2011: 135-136). Almanya'daki olumsuz Müslüman ve Türk imajı, aslında doğruca imajı ortaya çıkaranların sorunudur. Almanların tarihsel kültürlerinden devraldığı korkular vardır ve bunlar tarihi ve kültürel açıdan İslam karşıtlığını dile getirmektedir (Öztürk 2015: 40-41).

Geleneksel Oryantalizm ve Alman Oryantalizmi

Oryantalizmin başlangıcıyla alakalı farklı görüşler bulunsa da onun temelleri, Müslüman Arapların Endülüs'ü fetihlerine kadar uzanmaktadır. Müslüman, Hristiyan ve Yahudilerin birlikte yaşadığı Endülüs'te birçok Hristiyan din adamı Kur'an-ı Kerim ve diğer İslam ilimleri üzerine çalışmalar yapmıştır. Batı, bu çalışmalarını İslam'ı tanımak ve Müslümanlarla mücadele gayretiyle yapmıştır. Bölgede İslam diniyle alakalı enstitüler kurulmuş ve oryantalistler yetişmeye başlamıştır (Taşçı 2018: 1).

Oryantalizm çalışmalarının sırf bilimsel kazanımlar elde etmek için yapıldığını veya yapılan çalışmaların tamamen kötü niyetli ve olumsuz olduğunu iddia etmek doğru değildir. Oryantalistlerin İslam düşüncesinin gelişmesine dair birçok çalışmaları vardır. Oryantalistler, İslami eserlerin tahkik edilip neşredilmeleri, sözlük çalışmaları, el yazması eserlerin toplanması, muhafazası, tasnifi ve fihristlenmesiyle alakalı ciddi çabalar sarf etmişlerdir. Ayrıca İslami kaynaklardan pek çoğunu Batı dillerine tercüme ederek tekrar basmışlardır. Her ne kadar oryantalizmin hedefi Doğu'yu ve İslam'ı ele alarak Hristiyan kiliselerin menfaatine çalışmak olsa da tüm oryantalistler aynı kategoride değerlendirilmemelidir (Türkmen 2018: 152-153).

Bilimsel amaçlarla Doğuların dini, dili ve kültürel değerleri gibi alanlarda çalışmalar yapan ve faydalı eserler üreten oryantalistlerin sayısı az değildir. İslam ve Hristiyanlık ortak teolojik kökenlere sahiptir. İslam'ın temel kaynağı Kur'an, Hristiyanların kendilerine müşrik ve Yahudilerden daha yakın olduğunu belirtmiştir (Maide, 5/82). Fakat Hristiyanlar İslam'ı

siyasi, kültürel ve dini bir tehdit olarak algılamışlardır. Onlara göre İslam, yanlışa götüren peygamberin ortaya koyduğu sapkınlık, Hıristiyan davası ve misyonuna tehdit ve korku kaynağı olan bir dindir. Yine Hıristiyanlara göre; Muhammed, papa olma ihtirasına engel olunmuş bir büyücüdür. O bunun intikamını almak için ayaklanmış, Arabistan'a göç ederek orada kendi kilisesini kurmuş bir kardinaldir. Ayrıca Müslümanlar bâtıl teslise inanan putperestlerdir. Muhammed kendini tanrılar üstünde görerek altın putlarını yaptırmış ve insanları bu heykellere tapmaya zorlamıştır. Bu ve belki de bundan daha vahim iddialar Avrupa'da Ortaçağ Hıristiyanlığının durumunu ortaya koymaktadır. Batının İslam algısında bu dönem tam bir cehalet dönemidir. Bu dönemin en temel şahsiyeti ve bilgi kaynağı Bede'dir. Ona göre Sarazenler olarak isimlendirilen Müslümanlar vahşi, barbar ve inançsız bir gruptur. Bu yargının öne çıkmasında İslam egemenliği altında yaşamak zorunda kalan ve bunu içine sindirmeyen Endülüslü Hıristiyanların payı büyüktür. Çünkü Batıyı besleyen ve yönlendiren İslam algısının en önemli kaynağı Endülüs'tür (Yaşar 2010: 25-27).

Hıristiyanlar Haçlı Seferleri sonrasında Doğu Roma Bizans kaynaklarından korkulan İslam karakterini almışlardır. Asırlardır İslam korkusu altında yaşayan Bizans kaynaklarında; Sarazenlerin putperest oldukları, normalde üç Tanrıya sahip oldukları fakat bazen bu Tanrıların sayısının otuza çıkabildiği anlatılıyordu. Batıda kasıtlı olarak yayılan bu iftiralara itiraz edip, Hz. Muhammed'in bir peygamber olduğunu ilk defa 1120 yılında Malmesburyli William ve İspanya'lı Petrus Alfonsi ortaya koymuştur. Daha sonra Müslümanların tek Tanrı inancına sahip, teslisi reddeden ve Tevrat geleneğini sürdüren insanlar olduğunu Salzburg başpapazı Thiemo söylemiştir. Batı Hıristiyan dünyasında ilk Latince Kur'an tercümesi Cluny başpapazı Petrus Verenabilis tarafından 1143 yılında gerçekleştirilmiştir. Petrus bu çalışmayla Kur'an'ın zayıflığını ortaya koymayı ve İslam tehdidine karşı Hıristiyanları uyarmayı hedeflemiştir. Bu tercüme uzun yıllar sahipsiz kalmış fakat Sarazenlere karşı bu çalışmayla ortaya konulan, akıl ve kelimelerin gücüyle karşı koyma taktiği, Hıristiyan misyonerlik hareketinin parolası olmuştur. Bu anlayışla Dominik ve Fransisken tarikatları Müslümanlara karşı misyonerliğe başlamışlar, harekâtın öncülüğünü Raymond Lull (1235-1316) ve Floransa'lı Ricoldo da Moute Croce yapmıştır. Hıristiyanlar 1312 yılında Viyana konsilinde alınan bir kararla Paris, Oxfort, Bologna, Avignon ve Salamanca'da, Arapça, Grekçe, İbranice ve Süryanice dillerinin öğretimi için kürsüler açmışlardır. Misyonerlik için bir araç olarak düşünülen bu kürsüler tam olarak bir sonuç vermemiş, İslam'ın sapkın bir din olduğu yargısı sürdürülmüştür. 1453 yılında İstanbul'un alınmasıyla Türkler Adriyatik denizine dayanmışlar, Doğu Roma başkentinin düşmesiyle Hıristiyanlar paniğe kapılmışlardır. İspanyol John Segovia ve Kuesli Nikolas

Müslümanların bu akımını durdurmak için Kur'an'ı anlamayı ve onları kendi silahlarıyla vurmaya gündeme getirmiştir. Bu amaçla Kuesli Nikolas Latin dilinde “Cribratio Al-Korani” isimli eserini yazmıştır. Bu kitap, Ludwig Hagemann ve Reinhold Gleis tarafından “Sichtung des Korans” ismiyle 1989 yılında Hamburg’da basılmıştır (Yaşar 2010: 30-35).

Hıristiyanların İslam algı ve nitelendirmeleri öz olarak değişmeye de zamana göre isimlendirmelerde farklılıklar olabilmektedir. İslam’ın ilk yıllarında Bizans ve Ortodoks Hıristiyanlık anlayışına göre; Hz. Peygamber “sahte peygamber, İsmail’i sapık, heretik, Hacerilerin lideri, Tanrının cezası”, zaman “zorluk ve imtihan dönemi”, İslam dini ise “Yeni Yahudiler, primitif monoteizm” Orta Çağ-Latin döneminde ise Hz. Peygamber “Sarazenlerin lideri, antichrist/deccal/deccalin öncüsü, şeytan”, sonraki dönemlerde “şiddet peygamberi, şehvetperest, kadın düşkünü ve pedofil” gibi olumsuz kavramlarla anılmıştır (Hıdır 2019: 454-455).

Temelleri Yahya ed-Dımeşki ve Kindi ile atılan İslam hakkındaki olumsuz algı, Hz. Muhammed’in önceki peygamberler tarafından haber verilmediğini, onun gelecekteki olaylardan haber vermeyip mucize de göstermediğini dile getirmiştir. Hz. Muhammed’in gerçek peygamberlerin vasıflarına sahip olmadığı, sihirbazlıkla, bedeni hazlarla ilgili ahlaki düzenlemelerle ve cennet tasvirleriyle insanları etrafında topladığı iddia edilmiştir. Bu algılarla Müslümanların Hıristiyanlar aleyhine elde ettikleri gücün ve fetihlerin önüne geçmek ve halkın Müslüman olmasını engellemek amaçlanmıştır. İslam hakkındaki olumsuz tasavvurlar Aydınlanma döneminde de devam etmiştir. Fakat bu dönemde kilisenin ilahi otoriteye izafe ettiği yaklaşımın yerini tecrübeye dayanan akılcı yaklaşım almıştır. Aydınlanma döneminde Hz. Peygamber indirgemeci bir mantıkla bir devlet başkanı veya ordu komutanı olarak algılanmış, onun metafizik yönü görmezden gelinmiştir. Bu dönemde bazı ilim adamları kilisenin kurgularla tarihi gerçekleri değiştirdiğini ve Hz. Muhammed’in yanlış anlatıldığını yazmışlardır. Bu olumlu yaklaşım İslam düşüncesinin öngördüğü şekilde Hz. Peygamberi gerçek bir peygamber olarak görmemiştir (Sarıçam vd. 2011: 447-450).

Almanya’da XVI. yüzyıl oryantalizminde Rönesans ve Hümanizmin etkisiyle bilimsel anlayışta gelişmeler olmuştur. Özellikle bilimsel çalışmalarda ikinci el kaynaklar yerine orijinal kaynaklar tercih edilmiştir. Bu dönemde İslam konusunda yapılan çalışmalarda otantik kaynaklara ve Kur’an metnine önem verilmiş ve tarihi tenkit anlayışı öne geçmiştir. Fakat buna rağmen İslam hakkında elde edilen bilgilerin çoğu gezgin hikâyelerine ve tali kaynaklara dayanmaktadır. Avrupa’da bu dönemlerde İslam Türklerin dini, Müslüman ise Türk

kelimesiyle ifade edilmiştir. Hıristiyanlık tarihinde reformun lideri Martin Luther Orta Çağ'ın polemiklerine sahip çıkmış ve İslam'ı Türk tehdidiyle birlikte algılamıştır. Luther ve diğer reformcular, İslam'ı ve Katolikliği Protestanlığın iki düşmanı olarak görmüştür (Erbaş 2007: 163-167). Diğer yandan Hıristiyanlık tarihinde zuhur eden reform hareketi Hıristiyanlığın değil, Roma Katolik Kilisesi'nin reformunu hedeflediği için İslam anlayışlarında büyük farklılıklar yoktur (Olgun 2006: 13).

Oryantalist Ricoldus de Monte Crucis (ö. 1320) önce Bağdat olmak üzere Orta Asya'yı gezmiş Arapçayı ve İslami bilgileri öğrenerek Müslümanlarla iyi ilişkiler kurmuştur. Ricoldus bu seyahatlerinin neticesinde devrin Müslümanları ve İslam ülkelerinin genel durumlarıyla alakalı önemli bilgiler toplamıştır. Onun hazırladığı eser Martin Luther tarafından "Tarikat Vaizi Richardi Kardeşin 1300 Yılındaki Kur'an Yayını" ismiyle Almancaya çevrilmiştir. Bu eser 1999 yılında Johannes Ehmann tarafından Latince ve Almanca yorumuyla yayımlanmıştır (Yaşar 2010: 24).

Almanya'da yaptığı Kur'an çalışmalarıyla oryantalizmi başlatan en önemli kişi, Protestanlığın kurucusu Martin Luther'dir. Çünkü Theodor Bibliander'in gerçekleştirdiği Latince ilk Kur'an çevirisi 1543 yılında Basel'de onun desteğiyle basılmıştır. Bu tercüme XVI. yüzyılın ortasına kadar Batı'da yazılan tüm eserlerin temelini oluşturmuştur. Daha sonra 1547 yılında Latince'den Almanca ve Flamanca'ya da çevrilen ilk İtalyanca Kur'an tercümesi yapılmıştır. İlk Almanca Kur'an çevirisi Salomon Schweigger tarafından 1616 yılında yayınlanan, Franziskan papaz Chlesienli Dominicus'un 1650-1665 yılları arasında gerçekleştirdiği çeviridir. 1698 yılında reddiyesiyle birlikte ilk Kur'an çevirisini İtalyan kardinal Ludovico Marracci yayınlamıştır. Bu eserin Almancası 1703 yılında Davit Nerreter tarafından Nürnberg'de neşredilmiştir. Batı Rönesans'ının İslam hakkındaki ilk bilimsel eseri Hollanda Utrech Üniversitesinden oryantalist Adrian Reland tarafından yayınlanmış ve tüm Batı dillerine çevrilmiştir. Avrupa'da Kur'an'ın ikinci baskısı, 1694 yılında Abraham Hinckelmann tarafından Hamburg'da yapılmıştır. Daha sonra 1834 yılında Alman Gustav Flügel ve yine Alman Gustav M. Redslob tarafından, Leipzig'te Kur'an yeniden basılmıştır (Yaşar 2010: 45-46).

Oryantalizm çerçevesinde, Kur'an'ın yanı sıra İslam kültürünü yansıtan faklı eserler de tercüme edilmiştir. Bunlardan en önde geleni; Antoine Gallad (ö. 1715)'in tercüme ettiği "Binbir Gece Masalları"dır. Oryantalist çalışmaların ilk dönemlerinde Almanca'dan ziyade Fransızca eserler öne geçmiştir. Sonraki dönemlerde Avrupa'da oryantalist çalışmalarda

Alman Oryantalizminde İslam Tasavvurları

adından en çok söz ettirenler, Müslümanlarla doğrudan bağlantısı olan ülkeler olmuştur. Özellikle Osmanlı Devleti döneminde Almanya'nın ilişkileri diğer Avrupa devletlerine göre daha yoğundur. Viyana kuşatmaları öncesinde Osmanlı Devleti Almanların kapılarına dayanmış ve Almanlar Müslümanlığı ve kendilerinden farklı bu kültürü tanımak için araştırmalar yapmaya başlamıştır. Almanya'da başlangıçta Tübingen ve Heidelberg üniversitelerinde olmak üzere Şarkiyat bölümleri açılmıştır. Bu yönüyle Almanya, en önemli oryantalist çalışmalar yapan ülkelerin başında gelmektedir. Almanya'da Şarkiyat alanındaki en yoğun çalışmalar XVIII. yüzyılda yapılmış ve 1850 yılında, Dr. Theodor Haarbrücker tarafından Şehristani'nin (ö. 1153) "el-Milel ve'n-Nihal" adlı eseri Almancaya tercüme edilmiştir (Taşçı 2018: 2).

Oryantalistler, İslam'ın temel kaynağı Kur'an'ın Yahudi ve Hıristiyan geleneklerden ödünç alındığını, başlangıçtan bu yana İslam'ın vahiy ürünü olmadığını iddia ederek tekrarlamaktadırlar. Alman dinler tarihçisi Annemarie Schimmel, İslam'ın Yahudi ve Hıristiyan kültür havzasında geliştiğini, dinlerin içinde bulunduğu toplumun dil, tarih ve sosyal hafızasıyla konuştuğunu ve kültür görüntülerini gündeme getirdiğini söylemiştir. İslam semavi dinlerin devamı olduğunu vurgularken, Kur'an kendinden önceki vahiyleri tasdik etmiş (Al-i İmran, 3/3) ve tüm insanlığı Hz. Âdem'in çocukları (Araf, 7/26, 27/31, 35, 172; İsrâ, 17/70) olarak vasıflandırmıştır. Schimmel, İslam ve Kur'an'la alakalı oryantalist değerlendirmelere karşı; dinlerin yoktan kurulmadığını, mevcut inanç kabullerine, dile ve dünya tasavvurlarına göre kendini anlamlı kılmak için doğup geliştiği çevreye uymak zorunda olduğunu, din kurucusunun geçmişten ne aldığı değil yeni olarak ne ortaya koyduğunun önemli olduğunu ifade etmiştir (Yaşar 2010: 243).

Oryantalizm tarihinde Rönesans öncesi İslam'la ilgili yazılan eserler ilim dünyası tarafından sadece dönemin anlayışını yansıtması yönüyle kıymetlendirilmiştir. Kilise Rönesans'la birlikte etkinliğini yitirmiş, sömürge devletleriyle alakalı dil, din, sanat ve tarih gibi çalışma alanlarına yönelmiştir. Böylece Doğuyu, Batılı değerler ile anlama ve yönlendirme çalışmaları hızlanmıştır. Oryantalistlerin pek çoğu sömürge alanlarında aktif resmi görevlerle misyoner olarak çalışmıştır. Bu şekilde emperyalist ülkeler tarafından desteklenen oryantalistlerin objektif olmadıkları ve ilmi endişelerle araştırmalar yapmadıkları bir gerçektir. Fakat son dönemlerde oryantizm çalışmalarında objektifliğe önem verildiği, Orta Çağ'ın İslam'la ilgili hükümlerinin doğru bulunmadığı da gözlemlenmektedir. Esas olan ön yargıları bir kenara bırakarak oryantalistleri yaptıkları çalışmalara göre değerlendirmektir (Yücel 2001: 12-13).

Aydınlanma döneminde her ne kadar kilise yazarları ve oradan beslenen oryantalistler önyargılı çalışmalarına devam etseler de Johann Jakob Reiske (ö. 1774) gibi bilim insanlarının çalışmalarıyla oryantalizm, teolojiden ayrılarak bağımsız bir disiplin haline dönüşmüştür. Bu gelişmeden sonra aydınlanmacı yazarlar İslam üzerine daha objektif ve bilimsel eserler üretmişlerdir. Gotthold Ephraim Lessing (ö. 1781), Johann Gottfried Herder (ö. 1803) ve eserleri Almancaya çevrilen Giambattista Toderini (ö. 1799) ve Adrian Reland (ö. 1718) bu dönemin önemli yazarlarındandır (Taşçı 2014: 67-68).

Avrupa'da bilimsel bir disiplin olarak oryantalizm, İngiltere'de ortaya çıkmış, uluslararası ilk oryantalizm kongresi ise 1873 yılında Paris'te toplanmıştır. Oryantalizmin kurumsallaşması XIX. yüzyılda olmuştur. Fransızların şarkiyat dergisi "Journal Asiatique" 1823 yılında, İngilizlerin "Journal of the Asiatic Society of Bengal" dergisi 1839 yılında yayınlanmaya başlamıştır. Alman oryantalizmini temsil eden "Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft", araya iki dünya savaşı girmiş olmasına rağmen ara vermeden günümüze kadar yayın hayatına devam etmiştir (Yaşar 2010: 38).

Alman Oryantalizminde İslam Çalışmaları

Almanya'da İslam araştırmalarıyla ilgili ilk çalışmalar 1582 yılında Jakop Christmann (ö. 1613) tarafından Arap harflerinin matbaalarda kullanılması için tahta klişelerin hazırlanması ve Arapça alfabenin yayımlanması olmuştur. Christmann daha sonra Johann Kasimir isimli Alman aristokratın elindeki el yazmaların kataloğunu düzenlemiştir. Heidelberg üniversitesinde bulunan Arapça tıp ve felsefe kitaplarını Almancaya kazandırmaya çalışan Christmann bu üniversitede şarkiyat bölümünün açılmasını sağlamıştır. Bu dönemde Almanya ve Avusturya'da İslam'ın başarıları dikkat çekmiş ve bunun nedenleri sorgulanmıştır. Böylece Doğu'yu ve İslam'ı tanımak için araştırmalar başlamıştır (Gemici 2019: 34).

Bu dönemde Osmanlı Devletinin Avrupa'nın içlerine kadar ilerlemesi oryantalist çalışmaları hızlandırmış ve 1558 yılında Frankfurt'ta Leunclavius Osmanlı tarihi, dili ve yazısı ile ilgili "Annales Sultanorum Othmanidarum a Turcis sua Lingua Scripti" isimli eserini yazmıştır. XVII. yüzyılda Almanya'da oryantalist araştırmalar çok yoğun değildir. İlk dönem oryantalist çalışmalarında ilmi gayeler öne geçerken sonraki dönemlerde politik ve ekonomik amaçlarla hareket edilmiştir. XVIII. yüzyıldan itibaren ilerleme başlamış eğitim görmek üzere çok sayıda Alman Fransa ve Hollanda'ya gitmiştir. Paris'te bulunan Doğu Dilleri Okulunun Alman oryantalizminin gelişmesinde büyük payı olmuştur. Bu dönemde Alman edebiyatçısı W. Von Goethe (ö. 1832) sanatçı yönüyle İslam'ı ve Kur'an'ı yorumlamıştır. Alman

Alman Oryantalizminde İslam Tasavvurları

oryantalizmi XIX. yüzyıldan itibaren dini konulardan uzaklaşarak Arap kültürüne yoğunlaşmış, daha sonra üniversitelerde kurulan enstitülere yönelmiştir. 1818 yılında Bonn üniversitesinde şarkiyat bölümünün açılması bu hareketin somut örneğidir (Kurtuluş 1989: 522).

Alman oryantalist A. Sprenger (ö. 1893), çalışmalarını İbn Haldun üzerine yoğunlaştırmıştır. A. Von Kremer (ö. 1889) İslam ve İslam medeniyetinin gelişiminde öne çıkan esaslar üzerine çalışmıştır. Aynı çağ müsteşriklerinden G. Flügel (ö. 1870) Kur'an'ı 1842 yılında Leipzig'te metin ve "Concordantie Corani Arabicae" ismiyle fihristli olarak bastırmıştır. Ayrıca Viyana Kütüphanesindeki Arapça yazmalar için katalog hazırlamıştır. XIX. Yüzyılın önemli müsteşriklerinden H. L. Fleischer (ö. 1888), Makkari'nin "Nefhu't-tib", Yakut'un "Mu'cemü'l-büldan" ve İbn Nedim'in "el-Fihrist" gibi eserlerin Arapça yayınlanmasını sağlamış, Dresden Kütüphanesindeki Arapça yazmaların katalogunu hazırlamış ve Berlin'de 1854 yılında Alman Şarkiyat Cemiyetini kurmuştur. Aynı yüzyılda İslami ilimler üzerine ilk metot çalışmalarını G. Wail (ö. 1889) başlatmıştır. Bu çalışmalar 1887 yılında Berlin'de Doğu Dilleri Okulunun kurulmasıyla gelişmiş ve 1908 yılında Hamburg'ta açılan Doğu Kültür ve Tarih Okuluyla hızlanmıştır. XIX. yüzyılda Almanya'ya İslam ülkelerinden çok sayıda yazma eser getirilmiştir. Bu eserleri toplayan müsteşriklerin önde gelenleri, H. Peterman (ö. 1872) ve J. G. Wetzstein (ö. 1905)'dir. Bu dönemde J. Wellhausen (ö. 1918) İslam tarihi ve mezhepleriyle alakalı, Araplarla Bizanslılar arasındaki savaşlar ile ilgili önemli eserler telif etmiştir. T. Nöldeke (ö. 1933) ise eski Arap şiiri üzerine "Biträge zur Kenntniss der Poesie der alten Araber" ve Kur'an tarihiyle alakalı "Geschichte des Qorans" isimli çalışmaları yapmıştır. Aynı yüzyılın sonlarında Osmanlı Devletiyle ittifak yapan Alman İmparatorluğu Müslümanlara yakınlaşarak ilim insanlarını İslam ülkelerine göndermiştir. Bu yakınlaşmayla oryantalist çalışmalar hızlanmış ve İslam ülkelerinde araştırma enstitüleri kurmuşlardır. Bunların en önemlileri İstanbul, Kahire ve Bağdat'ta açılan arkeoloji enstitüleri ve Beyrut'ta açılan Şarkiyat araştırmaları enstitüsüdür (Kurtuluş 1989: 523). Almanya oryantalizminin 1940'lı yıllarda Doğu ile politik ve bilimsel ilişkileri çok azdır. Almanlarla aynı dili konuşan Avusturya Balkanlarda Osmanlı Devletinin varisliğine ve Hıristiyan Avrupa'nın öncülüğüne soyunmuştur. Türk araştırmalarıyla öne geçen Joseph von Hammer-Purgstall (ö. 1856) oryantalist çalışmaların temsilcisi olmuştur (Brockelmann 2009: 161).

II. Dünya Savaşıyla Almanya'daki oryantalist çalışmalar sekteye uğramış ve birçok oryantalist ülkeyi terk etmiştir. Savaşın neticesinde ikiye bölünen Almanya'da çalışmalar Batı Almanya'da yoğunlaşmıştır. XX. yüzyıl Alman müsteşriklerinin önde gelenleri; İslam hukukunda J. Schacht (ö. 1941), Arap edebiyatı tarihinde C. Brockelmann (ö. 1957), Arap dili

ve lehçelerinde E. Littmann (ö. 1958), İstanbul'daki Şark Tedkikleri Cemiyetinin kurucusu H. Ritter (ö. 1971) İslam tasavvufçusu R. Hartmann (ö. 1965), edebiyatçı J. Fück (ö. 1974), tasavvuf ve dinler tarihçisi A. M. Schimmel (ö. 2003)'dir. Almanya'daki şarkiyat çalışmalarında günümüze kadar kırkın üzerinde Kur'an meali hazırlanmıştır. Alman oryantalistinde İslam ve Türk dünyası hakkında araştırmalar yapan kırktan fazla oryantalist kurum vardır. Alman Araştırma Birliği "Deutsche Forschungsgemeinschaft" tarafından desteklenen bu kurumların önde gelenleri şunlardır; Oryantalizm alanında ciddi çalışmalar yapan kurumlardan ilki, 1887'de Berlin'de açılıp II. Dünya Savaşında kapanan ve 1959 yılında tekrar Bonn'da Friedrich Wilhelm Üniversitesinde "Seminar für Orientalische Sprachen" adıyla açılan okuldur. Okulun amacı Doğu ülkeleri ve dilleri hakkındaki öğretimdir. Aynı üniversitede 1914 yılında genel anlamda İslam ilimlerini incelemek için Şarkiyat Okulu "Orientalisches Seminar" açılmıştır. 1963 yılında Freiburg Üniversitesinde açılan okulda ise, İslam'ın yanı sıra İslam tarihi ve İslam edebiyatı dersleri de okutulmaktadır. Yine 1894 yılında Ruprecht-Karl Üniversitesinde, Yakınoğu Kültür ve Dilleri Okulu, İslami İlimler ve Semitistik Kürsüsü isimli enstitü kurulmuştur. 1971 yılında şimdiki ismini alan enstitünün amacı oryantalist anlamda akademik çalışmalar yapmaktır. Ayrıca Kiel'de Christian Üniversitesinde, Tübingen Üniversitesi bünyesinde ve Würzburg Üniversitesine bağlı Doğu Dilleri Enstitüsünde oryantalist çalışmalar devam etmektedir. Ayrıca 1960 yılında Almanya'ya yerleşen Fuat Sezgin'in Frankfurt Üniversitesinde Arap İslam İlimleri Akademisi Tarih Enstitüsü isimli okulu da önemli bir şarkiyat Enstitüsüdür (Kurtuluş 1989: 523-524). Fuat Sezgin, İslami ilimlerle alakalı Arapça yazılmış eserlerin tasnifini Arapça Yazıların Tarihi "Geschichte des Arabischen Schrifttums GAS" isimli eserinde toplamıştır. Almanca yazılan eser önce Arapçaya daha sonra Türkçeye çevrilmiştir. Eserin Almanya'da hazırlanmış olması ve neredeyse 200 yıllık şarkiyat geçmişinin sağladığı literatür ve tecrübe birikimi Alman oryantalizmine önemli katkılar sağlamıştır (Gemici 2019: 31). Almanya'da İslam'la ilgili farklı araştırma Enstitüleri de mevcuttur. Bunlardan önde gelenleri; Muhammed Salim'in arşiv çalışmaları, Prof. Dr. Cevat Flatırı'nın İslam Araştırma Kütüphanesi ve Prof. Dr. Faruk Şen'in Türk Kültürü ve Tarihi Araştırma Enstitüsü'dür (Yürük 1999: 41).

Almanya'da bu oryantalist kurumların yanısıra faaliyet gösteren başka enstitü ve kurumlar da mevcuttur. Bunların başlıcaları; Frankfurt, Köln, Tübingen ve Würzburg üniversitelerinde Şarkiyat Enstitüleri "Orientalisches Seminar"; Berlin Freie Üniversitesinde İslam Bilimleri Enstitüsü "Institut für Islamwissenschaft"; Hamburg Üniversitesi'nde "Seminar für Geschichte und Kultur des Vorderen Orients"; Münih Üniversitesi'nde "Institut für

Alman Oryantalizminde İslam Tasavvurları

Geschichte und Kultur des Nahen Ostens sowie Turkologie” enstitüsü ile birlikte “Seminar für Semitistik, Vorderasiatische Altertumskunde und Islamwissenschaft”; Soest’te “Zentralinstitut Islam-Archiv-Deutschland”; Köln’de “İslamische Wissenschaftliche Akademie” ve Frankfurt’ta “Christlich-İslamische Begegnung-Dokumentationsleitstelle” merkezidir. Yukarıda sayılan Alman oryantalizm kurumlarına ait en önemli dergiler ise şunlardır: 1849 yılından itibaren Leipzig-Wiesbaden’de çıkarılan Alman Şarkiyat Dergisi “Zeitschrift der Deutschen Morgenlandischen Gesellschaft”, 1878 yılından itibaren Leipzig-Stuttgart-Wiesbaden’de Alman Filistin Araştırmaları Dergisi “Des Deutschen Palastinavereins”, 1910’dan itibaren Hamburg’da İslam “Der islam”, 1913’den itibaren Berlin’de İslam Dünyası “Die Welt des islam”, 1947’den itibaren Wuppertal-Göttingen’de Doğu Dünyası “Die Welt des Orients”, 1960’dan itibaren Opladen ‘da Doğu “Orient”, 1978’den itibaren Erlangen’de Arap Dilbilim Dergisi “Zeitschrift für Arabische Linguistik”, 1963’den itibaren Bonn’da Bilim ve Düşünce Dergisi “Fikrun wa Fann”, 1898’den itibaren Leipzig ve Berlin’de Şark Edebiyat Dergisi “Orientalistische Literatur-Zeitung”, 1924’den itibaren Leipzig’te İslam “İslamica”, 1953’den itibaren Şark Araştırmaları Enstitüsü Dergisi “Mitteilungen des Institus für Orientforschung” ve 1910’dan itibaren Leipzig’te Şarkiyat Arşivi “Orientalisches Archiv” dergileridir (Kurtuluş 1989: 524).

Alman Üniversitelerinde zamanla Şarkiyat bölümleri çoğalmış, buralarda İslami ilimlerle birlikte Türkçe, Arapça ve Farsça da öğretilmiştir. Günümüzde Almanya’da yirminin üzerinde üniversitede İslam Bilimleri Enstitüsü (Taşçı 2018: 3), altı tane de İslam İlahiyat Fakültesi vardır.

Almanya’da İslam Eğitimi

Almanya’da yaşayan Müslümanların, din hizmetlerini alabileceği güvenilir ve nitelikli din görevlilerine her zaman ihtiyacı olmuştur. Bu alandaki ihtiyaç bugüne kadar Müslüman ülkelerden gelen din görevlileriyle karşılanmıştır (Ceylan 2012: 192). Genel anlamda Alman siyaseti yurtdışından din görevlisi gelmesini önlemeye çalışmıştır (Gorzewski 2015: 78). Almanya öncelikle bu şekilde din görevlilerinin gelmesinin önüne geçmek ve kendi eğitim sistemiyle din görevlisi yetiştirmek amacıyla İslam İlahiyat Merkezlerini (Zentrum für Islamische Theoloji) yani İslam İlahiyat fakültelerini açmaya karar vermiştir.

Almanya, Avrupa’da İslam İlahiyat fakültelerini açan ilk ülkedir. Bu konudaki çalışmalar 2010 yılında başlamış ve ilahiyat fakülteleri kurulmuştur. Almanya’da İlahiyat fakültelerinin İslam’ı akademik seviyede ele alacak olması olumlu değerlendirilirken,

fakültelerin yeni olması bazı tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Alman üniversitelerindeki geleneksel enstitüler, dini geleneksel oryantalist bakış açısıyla sadece tarihi ve toplumsal boyutlarıyla ele alırken, İslam İlahiyat fakülteleri akademik düzeyde dini öğrenme imkânı sunmaktadır (Günaltay 2013).

Almanya’da İslam İlahiyat Fakültelerinin kurulmasında akademik sebeplerin yanında siyasi sebepler de öne çıkmaktadır. Almanya’da yetişecek din görevlilerinin entegrasyon konusunda daha başarılı olacağı ve radikalleşmeyi önleme konusunda büyük bir rol oynayacağı düşünülmektedir. Ayrıca Alman hükümeti İlahiyat fakülteleri vasıtasıyla İslami eğitimi kontrol altında tutabilmeyi ve İslami kurumların yurtdışından bağımsız olabilmelerini hedeflemektedir (Yiğit 2020). Almanya genelde göç sorunlarını İslam’la birlikte ele almış fakat Müslümanlarla yüz yüze gelmekten kaçınmıştır. Diğer yandan Almanya’da görev yapan din görevlilerinin uyum konusunda çok önemli bir pozisyonları vardır. Almanya beraber yaşadığı Müslümanların uyumu için, öncelikle din görevlilerinin uyumunu hedeflemektedir (Ceylan 2010: 174).

Almanya’da İslam İlahiyat fakülteleri ve İslam Bilimleri enstitülerinin eğitim ve öğretim içeriklerinin ve bu kurumların Müslümanlar üzerindeki etkilerinin tam olarak anlaşılabilmesi için Katolik ve Protestan eğitim ve öğretimin bilinmesi önemlidir. Ayrıca İslam ve Hıristiyanlık arasındaki teolojik anlayış farklılıkları da hesaba katılmalıdır. İslami eğitim ve inanç sisteminin temelinde akıl vardır. Çünkü İslam dininde Kur’an’ın anlaşılması için akıl, kayda değer yetkinliğe sahiptir. Bundan dolayı akıl, İslam’ın anlaşılır hale gelmesinde önemli bir kaynaktır. Hıristiyanlıkta ise teolojik sistemin temeli, kilise ve Kutsal Kitap kaynaklı inançtır. Bunun bir neticesi olarak akıl, Yahudilikte olduğu gibi Hıristiyanlıkta da yeterince yer bulamamıştır. Kilise evrensel akıl yerine inanç aklını kullanmış, Alman Katolik-Protestan üniversitelerinde sistematik teoloji Hıristiyan inancını, “Vernunft des Glaubens” yani inanç aklıyla ele almıştır. Teoloji eğitimi veren kurumlar bu şekilde savunma amaçlı sorgulamasız bir anlayışı tercih ederken, Din Bilimleri (Religionwissenschaft) bölümleri, tenkit metodunu ve evrensel akli kullanmıştır (Taşçı 2018: 9-10).

Günümüzde Almanya’da İslam İlahiyat eğitimi, Erlangen-Nürnberg, Frankfurt (Giessen Üniversitesi ile ortaklaşa), Münster, Osnabrück, Tübingen, Berlin Humboldt ve Paderborn üniversitelerinde olmak üzere toplam altı merkezde devam etmektedir. Almanya’da İslam İlahiyat Merkezlerinin tümü Federal Eğitim ve Araştırma Bakanlığı tarafından teşvik edilmektedir. İslam İlahiyat Fakültelerinin yanında Baden-Württemberg eyaletinde Freiburg, Karlsruhe, Ludwigsburg ve Weingarten Pedagoji Yüksekokullarında,

Alman Oryantalizminde İslam Tasavvurları

İslam Bilimleri/Din Pedagojisi bölümleri açılmıştır. Bu bölümlerin amacı okullarda İslam din dersi verecek öğretmenleri eğitmektir (Göbel 2019).

İslam İlahiyat Fakültelerinin eğitim programları ve öğrenci yetiştirme amaçları İslam Bilimleri Enstitülerinden farklıdır. Almanya’da İslam Bilimleri Enstitüleri siyasi ve politik metotlarla İslam ülkeleri üzerinde hâkimiyet kurmayı sağlayacak bir eğitimi yani oryantlizmi hedeflerken, İlahiyat fakültelerinin öncelikli amacı, Almanya’da yaşayan Müslümanların ihtiyaç duyduğu din görevlilerini yetiştirmektir. Almanya böylelikle Müslüman ülkelerden din görevlilerinin gelmesini engellemeyi ve kendi eğitim sistemini uygulamayı amaçlamaktadır. İslam İlahiyat Fakülteleri, Müslüman nüfusun Alman toplumuna entegre edilmesi amacıyla oluşturulan içe yönelik bir eğitim kurumudur. Ayrıca bu fakültelerin müfredatları Müslüman ülkelerin İlahiyat Fakültesi müfredatlarına benzediği için eleştirilere konu olmuştur. Aynı zamanda İslam’ın Alman üniversitelerinde sadece din ve kültür olarak değil, Hıristiyanlık ve Yahudilik gibi pratiğe yönelik eğitimi bazı çevreleri rahatsız etmiştir. Fakat İslam İlahiyat fakültelerinin asıl amacı, Avrupa İslam’ı merkezinde Batı’nın, İslam’ı kendi anlayışına göre dizayn etme hevesidir. Ayrıca bu projeye dışarıdan din görevlisi gelmeyecek ve böylece Avrupa’daki Müslümanların gelenek, görenek ve kendi ülkeleriyle olan bağlantıları büyük ölçüde azalacaktır (Taşçı 2018: 28-30).

Almanya’da ve diğer Avrupa ülkelerinde yaşayan Müslümanlara hizmet edecek din görevlileri yetiştirmek amacıyla, Diyanet İşleri Başkanlığı ve Diyanet İşleri Türk İslam Birliği (DİTİB) 2006 yılında “Uluslararası İlahiyat Programı (UIP)” nı hayata geçirmiştir. Bu programın Avrupa ülkelerinde İslam ilahiyat fakültelerinin ve din görevlisi yetiştirme programlarının oluşumunda olumlu etkisi olmuştur. Ayrıca bu programlar Müslüman toplum tarafından kabul görmüş ve akademik yapının zenginleşmesine katkı sağlamıştır (Erşahin 2015: 144-145).

Uluslararası İlahiyat Programına başvuran ve yapılan mülakatlarda başarılı olan öğrenciler Türkiye’deki İlahiyat fakültelerinde eğitim görmektedir. İlahiyat öğrenimini tamamlayan öğrenciler, Almanya’da Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde sözleşmeli din görevlisi olarak çalışabilmektedir (Şimşek 2019: 274-275). Uluslararası İlahiyat programı, yeni bir din görevlisi yetiştirme projesidir. Bu projede yer almak isteyenlerde, görev yapacağı ülkenin vatandaşı olma ve en az lise eğitimi almış olma şartı vardır. Bu şartları taşıyanlar burslu olarak Türkiye’de İlahiyat fakültelerinde okuyabilecektir. Projenin diğer bir ayağı da Frankfurt Am Main’de Johann Wolfgang Goethe Üniversitesine bağlı Protestan İlahiyat Fakültesidir. Bu

fakülteye aynı şekilde öğrenci kabul edilmektedir. Eğitimlerini tamamlayan öğrenciler, başta Almanya olmak üzere Avrupa’da ihtiyaç duyulan ülkelerde Müslümanlara hizmet edeceklerdir. Böylece yaşadıkları ülkenin vatandaşı olan din görevlileri, sahip oldukları dil ve kültür hâkimiyetiyle daha kaliteli din hizmeti sunabileceklerdir (Gemici 2015: 183-184).

SONUÇ

Alman oryantalizminde İslam tasavvurları geleneksel oryantalist imajlardan çok farklı değildir. Batı’da genel anlamda İslam imajı olumsuzdur. Aynı şekilde oryantalist yaklaşımlar, Doğu’da sömürgecilik ve emperyalizm olarak değerlendirilmiştir. Oryantalizm ideolojik yaklaşımı ve Avrupa merkezci tutumuyla yoğun şekilde eleştirilmiştir. 1973 yılında Paris’te oryantalistler kongresinde alınan kararlar, oryantalist kavramının yıprandığı ve daha fazla kullanılmayacağı açıklanmıştır. Böyle bir karar alınmasına rağmen, Batı oryantalist faaliyetlerinden vazgeçmemiş, isim değişikliğiyle neo-oryantalizm dönemi başlamıştır.

Oryantalist çalışmalar sadece bilimsel kazanımlar amacıyla veya tamamen kötü niyetli bir yaklaşımla yapılmamıştır. Oryantalistlerin İslami eserlerin tahkiki, tasnifi ve neşredilmesiyle alakalı gayretleri de vardır. Bunun nedeni, İslam düşüncesinin köklü bilgi birikiminden istifade etmektir. Alman oryantalizminde önemli bir yer tutan akademik gayretlerin, ayrı kategoride değerlendirilmesi gerekir. Alman oryantalizmi aydınlanma döneminde, kilise yazarları ve oradan beslenen oryantalistlerden ayrı olarak gelişme kaydetmiş ve oryantalizm teolojiden ayrılarak bağımsız bir disiplin haline dönüşmüştür. Böylece aydınlanmacı yazarlar İslam hakkında daha objektif ve bilimsel eserler üretebilmişlerdir.

Alman oryantalizminde Müslümanlarla ilişkiler oryantalizmle uyumludur. Fakat Osmanlı Devletiyle aralarındaki müttefiklik durumu Alman oryantalizm anlayışını yakından etkilemiştir. Günümüzde İslam, Almanya’da ikinci büyük din olmasına rağmen resmen dini cemaat olarak tanınmamıştır. Oryantalist anlayışın etkisinden kurtulamayan Alman İslam konferansları da ülkede yaşayan Müslümanlar açısından beklenen sonuçları vermemiştir.

Alman oryantalizminde İslam çalışmaları, üniversitelerde geleneksel ismiyle Şarkiyat bölümlerinde devam etmektedir. Almanya’da yirminin üzerinde üniversitede İslami bilimleri Enstitüsü, altı tane de İslam İlahiyat bölümü vardır. Almanya’da İslam İlahiyat fakültelerinde verilen eğitim çok önemlidir. Çünkü burada yetişen öğrencilerin Almanya ve Müslüman ülkeler arasındaki ilişkilerde kilit rol üstlenmeleri muhtemeldir. Ayrıca bu fakülteler vasıtasıyla Almanya’da entegrasyon ve uyum faaliyetlerinin güçlenmesi hedeflenmektedir. Fakat şimdiki

haliyle Almanya'daki ilahiyat eğitiminde oryantalist bakış açılarından uzaklaşmadığı için bu merkezler bahsedilen misyondan uzaktır.

Günümüzde İslam ve Hıristiyanlık arasında dengeli ilişkilerin oluşturulabilmesi için; dini, kültürel her türlü önyargı ve taassuptan uzak bakış açısı geliştirilmeli, dinler arası ilişkiler bağlamında farklılıklara hoşgörüle yaklaşarak olumlu çalışmalar yapılmalıdır. Geçmişten devralınan oryantalist yaklaşım akılcı, objektif ve bilimsel anlayışla yer değiştirmelidir.

KAYNAKÇA

- Abdullah, M. S. (1981). *Geschichte des İslam in Deutschland*, Köln: Graz Wien.
- Aslan, A. (2019). Almanya'da İslam ve İslam'ın Kurumsal Temsili, *Çekmece İzü Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (15), 1-40.
- Aydın, F. (2011). *Batı İslam Algısının Arkeolojisi*, Ankara: EskiYeni Yayınları.
- Bacinoğlu, T., Bacinoğlu, A. (2002). *Modern Alman Oryantalizmi*, İstanbul: Asam Yayınları.
- Baliç, İ. (1989). Almanya. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt. 2, 520-522), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Brockelmann, C. (2009). Almanya'da Oryantalist Çalışmalar, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, B. Ezer (Çev.), 7 (2), 159-169.
- Bulut, Y. (1998). Oryantalizm. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi DİA*, (Cilt. 33, 428-437), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bulut, Y. (2017). *Oryantalizmin Kısa Tarihi*, İstanbul: Küre Yayınları.
- Ceylan, R. (2010). Die Prediger des Islam. *Bundeszentrale für politische Bildung*, Bonn.
- Ceylan, R. (2012). Imame in Deutschland. Thorsten Gerald Schneiden (Ed.), *Verhärtete Fronten* içinde, Wiesbaden: Springer VS.
- CF, MSS, WK, (2020), <https://web.archive.org/web/20200903081644/>, <https://fowid.de/meldung/religionszugehoerigkeiten-2019>.
- Çelik, L. (2009). Almanya'da Türk İzleri, *Euro-Schulen-Organisation*, A. Çelik (Çev.), Mainz.
- Deutsche Islam Konferenz (2006). https://www.deutsche-islam-konferenz.de/DE/Startseite/startseite_node.html
- Eliacık, Z. (2018, 2 Aralık). 5 Soru: IV. İslam Konferansı ve Alman İslamı <https://www.setav.org/5-soru-iv-islam-konferansi-ve-alman-islami/>
- Erbaş, A. (2007). *Hıristiyanlık'ta Reform ve Protestanlık Tarihi*, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Erşahin, İ. (2015). Bir Diyanet Projesi Olarak Uluslararası İlahiyat Programı, *Diyanet İlmi Dergi*, 51 (2), 125-146.
- Fülling, H. (2019). *Religion und Integration in der deutschen Islampolitik*, Wiesbaden: Springer VS.

Gemici, N. (2015). Uluslararası İlahiyat Projesi ve Diyanet İşleri Türk İslam Birliği (DİTİB)'nin Almanya'daki Din Hizmetlerine Katkısı, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 12 (30), 181-211.

Gemici, N. (2019). Fuat Sezgin'in Eşsiz Çalışması: Gas (Geschichte Des Arabischen Schrifttums) ve Almanya'da Şarkiyat Çalışmalarına Dair, *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9, 33-37.

Gorzewski, A. (2015). *Die Türkisch-Islamische Union im Wandel*, Wiesbaden.

Göbel, J. (2019, 22 Ağustos). *Üniversitede İslam Öğrenimi*, <https://www.deutschland.de/tr/topic/bilim/almanyada-islam-bilimleri-yuksekgrenimi>

Gökçe, G., Gökçe, O. (2011). *Avrupa'da İslam ve Türk İmajı*, Ankara: Birleşik Yayıncılık.

Günaltay, A. (2013, 16 Ocak). Almanya'nın İlahiyat Fakülteleri, <https://www.dw.com/tr/almanyada-islam-ara%C4%B1n-ilahiyat-fak%C3%BClteleri/a-16526652>

Gündüz, Ş. (2019). *Müslüman Kimlik Üzerine Algı ve Gerçek*, İzmit: Tashih Yayınları.

Hıdır, Ö. (2019). *Batı'da Hz. Muhammed İmajı*, İstanbul: İnsan Yayınları.

Kurtuluş, R. (1989). Almanya'da İslam Araştırmaları. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi DİA*, (Cilt. 2, 522-524), İstanbul: TDV Yayınları.

Lemmen, T. (2017). Muslimische Organisationen in Deutschland. Peter Antes ve Rauf Ceylan (Ed.), *Muslimen in Deutschland* içinde, Wiesbaden: Springer VS.

Olgun, H. (2006). *Sekülerliğin Teolojik Kurgusu Protestanlık*, İstanbul: İz Yayıncılık.

Öztürk, A. O. (2015). *Alman Oryantalizmi*, İstanbul: Vadi Yayınları.

Pürlü, E. (2014). Almanya'da İslam Tartışmaları: Alman İslam Konferansı ve İslamofobi. Yılmaz Bulut (Ed.), *Almanya'da Müslümanlar* içinde, Ankara: Kadim Yayınları.

Said, E. (1998). *Oryantalizm*, N. Uzel (Çev.), İstanbul: İrfan Yayıncılık.

Sarıçam, İ., Özdemir, M. ve Erşahin, S. (2011). *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, İstanbul: Nobel Yayınları.

Şimşek, E. (2019). Almanya'daki Müslüman Topluma Katkıları Bağlamında DİTİB'in Din Eğitimine Yönelik Faaliyetleri. *Eskiye Dergisi*, 39, 259-282.

Taşçı, Ö. (2014). Yurtdışında Kelam Araştırmaları-Aydınlanma Dönemi Almanya Örneği, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5 (2), 67-79.

Taşçı, Ö. (2018). *Alman Oryantalizm Geleneği*, Ankara: Nobel Yayınları.

Türkmen, S. (2018). Oryantalizmin Doğu Algısı. *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9 (2), 151-170.

Yağbasan, M. (2016). *Almanya ve Türkiye Özelinde Kültürlerarası İletişim*, Konya: Literatürk Yayınları.

Yaşar H. (2010). *Alman Oryantalizminde Kur'an'a Bakış*, İstanbul: İz Yayıncılık.

Yaşar, H. (2010). *Hristiyan Dünyasında Kur'an Karşıtı Söylemin Tarihsel Kökleri*, İstanbul: İz Yayıncılık.

Yeneroğlu, M. (2014). *Alman İslam Konferansıyla Müslümanların Nesneleştirilmesi*, Yılmaz Bulut (Ed.), *Almanya'da Müslümanlar* içinde, Ankara: Kadim Yayınları.

Alman Oryantalizminde İslam Tasavvurları

Yiğit, E. B. (2020, 16 Nisan). *Almanya'da Kimler İslam İlahiyatı Okuyor?* <https://perspektif.eu/2020/04/16/almanyada-kimler-islam-ilahiyati-okuyor/>

Yücel, A. (2001). *Oryantalistlerin Gözüyle İslam*, Ahmet Yücel (Ed.), İstanbul: Rağbet Yayınları.

Yürük Y. (1999). *Günümüzde Almanların İslam'a Bakışı*, İstanbul: Etüt Yayınları.